

SİNEMA VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Nevhis Cem AŞKUN

Edebiyat, insanın dünyada var oluşundan yok oluşuna kadar geçecek süre içindeki uzun yazgısının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle kendisine sonradan bağlanan diğer sanat dallarının içinde (örneğin; sinema gibi.) kaybolmayıp onları içine alan evrensel bir sanattır. Çünkü, edebiyat bir yerde insanın kendisidir. İnsanın doğuşundan ölümüne değin yaşadığı her evrede yazınsal bir sanat duyarlılığı vardır. Edebiyat, sadece birkaç mısra şiir, birkaç sayfa öykü, birkaç cilt romandan ibaret değildir. Her insan yaşamının yazınsal bir yönü vardır. Edebiyatla uğraşan sanatçılar, şairlerden romancılara değin tüm kadrolarıyla, insanlığın değişik ortamlarda ve sonsuza varan zaman içinde duyupta dile getiremedikleri yaşantılarını tarihe mal ederler. Bu nedenle edebiyatın özü duyuş, bu duyguların anlatımı ise edebiyatın biçimsel yönüdür.

Her insan yaşamı bir roman konusu olabildiği gibi, günlük yaşantılarımızdan alınacak bazı bölümler de bir öyküye konu olabilir.

Ruhu büyük acılarla kıvranan ya da büyük sevinçlerle çoşan insanlar bu çöşkularını bir sanatçı duyarlılığı ile mısralara döktükleri anda büyük birer ozan olarak edebiyata mal olurlar.

Bütün bunlardan çıkaracağımız sonucu sinemaya aktarırsak sinemayı edebiyatın çağdaş bir anlatım aracı, onun yeni bir gelişim boyutu olarak tanımlayabiliriz. Klasik sinema yapıtlarında, yani konulu filmlerde sinemayı yaratan güç edebiyatta toplanmaktadır. Başka deyişle, sinemanın birikimi edebiyattır. Bize bu gücü aktaran sinema kadrosunda senaristinden yönetmenine kadar tüm emekçi ve sanatçıların edebi duyarlılığa sahip olmaları gereklidir. Böyle bir duyarlılığa sahip olmayan sinema yapımcılarının ortaya gerçek bir sanat yapıtı koyamayacakları açıktır. Buradan anlaşılmalıdır ki sinemanın sanatsal gücü, edebi birikime etkisi ise bu birikimi kullananların yazınsal duyarlılığına bağlı kalmaktadır. Örneğin; Hügo'yu, Balzac'ı, Dostoyevsky'i; Halit Ziya'yı, Reşat Nuri'yi anlayamadan bir film yapımcısı bize bunları nasıl aktarabilir?

Sinema sanatının şiirselliğini ortaya koyacak gerçekten şiir niteliğinde yazınsal bir anlatımdan örnek verecek olursak Maksim Gorki'nin «İzergil'in Masalları» serisine giren öykülerinden çok kısa ama çok anlamlı şu satırları birlikte okuyalım:

«İzergil, artık çökmüş, çok yaşlı bir çingene kadınıdır. Basarabya kıyılarında akşam güneşi ufka inerken, yanında oturan M. Gorki'ye hikayeler anlatır. Önlerinden kadın erkek geçenler şarkılar söyleyerek bağbozumundan dönerler. İzergil onları seyrederek. Evvela kendi ateşli, maceralı gençliğini hatırlar..

Sonra güneş batar. Aşağıda uzanan Basarabya bozkırlarına gamlı bir akşam karanlığı çöker. İşte o zaman stepte yer yer parıldayan, sönen, gene parlayan ışıklar belirir. Tıpkı yakamozlar gibi. Bunlar belki çürüyen fosforlu bitki kalıntıları, belki kandil böcekleridir.

Ana İzergil:

«—Darko'nun kalbi gene parlıyor,»

diye mırıldanır. Sonra da anlatır:

Vaktiyle bir kabile düşmanlarının önünden kaçarak, sık korkunç bir ormana sığınır. Ama yolunu kaybeder. Gittikçe bataklıklara gömülür. Çocuklar, kadınlar, gençler, büyüklerin bacaklarına yapışarak «Bizi kurtarın» diye çağırırlar. Fakat

orman daha da koyulaşır. Kafile bataklıklarda erimeye başlar. Kurtarıcı diye öne atılanlar, birer birer hüsrana uğrarlar. Hatta kurtarmak istedikleri, fakat korkudan çılgınlaşan insanların hiddet ve şiddetleri altında can verirler.

Nihayet Darko adında bir genç çıkar. İleriye atılır «Peşimden gelin, sizi kurtaracağım» diye haykırır. İnanmazlar. «Bizi nasıl kurtarırısın?» diye ona da hücum etmek isterler. O zaman Darko, pençesini kendi göğsüne daldırır. Kalbini koparır. Havaya kaldırır:

— İşte bununla!

diye haykırır.

Bakarlar ki Darko'nun kalbi alev alev yanmaktadır. Orman aydınlanır. Bir süre sonra yol bulunur. Kafileden sağ kalanlar, birden güneşli bozkıra kavuşurlar. Herkes sevinir. Çılgınca oynar, sıçrarlar.

Ama Darko unutulmuştur. Onu kimse aramaz. Nihayet gün inip step kararınca, Darko'nun kurtardıklarından biri step'in bir kenarında, yerde yanan ışıldayan bir şey görür. Ona yaklaşır ve onu kayıtsızca ayaklarıyla ezer. Işık parçalanır, dağılır. Ama sönmez. Öylece bozkıra serpilir kalır.

İşte bu, Darko'nun kalbidir. Peşine taktıklarını karanlıktan kurtaran Darko, onları güneşli bozkıra ulaştırınca, artık takatının sonuna gelmiş, toprağa düşmüştür. Kalbi hala elindedir. Güneş batıp da step kararınca, toprakta yanar ve kurtardıklarından birinin gözüne çarpınca da, onun ayağı ile ezilen, Darko'nun kalbidir...

İşte İzergil'in akşam güneşi batarken, Basarabya bozkırlarına bakıp da:

«—Darko'nun kalbi hala parlıyor.»

dediği pırıltılar, o kurtarıcı insanın kalbinden, dünyaya kalan, fakat ebediyen sönmeyecek olan ışıklardır...

Şiir niteliğindeki bu satırlarla anlatmaya çalıştığımız bu kısa öyküyü bir kameranın sanatsal duyarlılığı ile bir sinema olayı olarak düşündüğümüz zaman sinemayı edebiyatın çağdaş bir anlam aracı onun yeni bir gelişim boyutu olarak düşünebiliriz.

Elinde hiçbir yazılı metin olmadan bir kamerayı belgesel bir ürünün elde edileceği ortamda kullanan sinema adamının bir ozanın kaleminden öte yaptığı şey nedir?

Günümüzde birçok sanat dallarında o dalların ürünleri için kullanılan «şiiresel» özellik sinemada da sanat ögesinin başında yer alan; kaynağını edebiyatta bulan önemli bir sanat gereğidir.

Kısacası, sinema çağımızda edebiyatın yeni bir tekniği yeni bir aracı olmaktadır ki bu araç teknolojide elektronik çağın başlamasıyla yerini televizyona bırakmaktadır.

Aynı zamanda ana sanat dallarından olmaları nedeniyle sinema ve edebiyat ilişkisini sanatsal açıdan daha iyi görebilmek için öncelikle güzel sanatlar karşısında edebiyatın konumunu belirlemek yararlı olacaktır.

SANAT OLARAK EDEBİYAT

Güzel sanatların başlıca işlevi bize beğeni kazandırmaktır. Güzel sanatların sağladığı beğeni türüne «estetik» diyoruz. Bu terimi tanımlamak kolay değildir. Yirmi üç yüzyıldan beri (Aristo dan bu yana) estetiğin niteliği üzerinde durulmuş birçok filozof ve eleştirci onun kapsamını belirlemeye çalışmıştır. Gerçi bugün bile bizi etkilediği kadarıyla sanatların nedenini anlamaktan uzak isek de kesinlikle kabu ledeceğimiz bir gerçek, şimdiki sanat yapıtlarının avrılığında bilincimizin niteliğini değiştiren bazı şeylerin olmasıdır. Sırasında duygu ögesinin fiziksel tepkilerin gösterilmesinde belirgin bir rolü olmaktadır. Sanatçının yapıtını oluştururken taşıdığı duygu bu yapıtı izliyende yeniden belirebilmektedir.

Şimdi, söz konusu edeceğimiz edebiyat hem bir yazı sanatı hem de bir konuşma sanatıdır. (Temelde bir yazı sanatından çok bir konuşma sanatıdır.) Çok önceleri kitaplar yazıya dökülmeden önce, içerikleri söz yoluyla kuşaklardan kuşaklara geçmiştir. Her toplum tarihsel yaşamında böyle bir sözlü edebiyat geleneği vardır. Matbaanın bulunması ve öğrenimin yaygın hale gelmesi edebiyatta değişik türlerin doğmasına yol açmıştır. Bunlardan sözlü anlatım duyulan şeylerin konuşulduğu bir ortamda en azından bir zevk verme özelliği taşır. Gözle algılanan yazı sanatıyla karşılaştırıldı-

ğında Shapesepeare'nin konuşma biçiminde gördüğümüz gibi ayrıca ek bir niteliği ortaya çıkar.

Shapesepeare açıkça konuşmaya uyarlanabilen bir durumun yaratıcısı olmuş satırlar sessiz okunsa bile büyülü bir ses çağrışımı uyandırmışlardır.

Edebiyatta sözle ifade geleneğinin bırakılmasından beri kaybolmak tehlikesi içinde bulunan yazın ses ögesi ve canlılığını modern elektronik yazın tekniğinin yeniden getireceği umulabilir.

Bir söz sanatı olarak edebiyatla müzik arasında bazı benzerlikler bulabiliriz:

Bir keman sonatını dinleyen, bir piyesi seyreden veya edebi bir parçayı duyan insan kendini bir duygu ve düşünce seli içinde bulacaktır. Bu nedenle müzik ve edebiyat bir bakıma yerel sanatların ulaşamayacağı üstün nitelikte sosyal sanat dalları olmaktadır. Edebiyatın müzikten ayrılan yönü sesleri bir dil düzeni içinde insanlar arasında haberleşmede taşıdığı anlamda kullanmasıdır. Müzik en yalın biçimde gördüğümüz gibi dış dünya ile bağıntı kurmaz. Bunun yanında edebiyat izlenimci bir sanat özelliği gösterir. Bu sanat dahı sözcükleri sadece ses yapıları olarak değil aynı zamanda düşünsel hayaller diyebileceğimiz simgeler olarak da kullanır. Başka bir deyişle; dilin bir anlamı olduğu sürece edebiyatın bir içeriği olacaktır. Edebiyat, sadece müzik gibi bir ses kalıbı değildir. Edebiyatı özü bakımından tanımlamaya giriştiğimizde karşımıza çıkan en büyük güçlük biçim ve içeriği bakımından bir analiz sürecine sokulamayışı, yani bölünmez bir bütün olmasıdır. Bir şiirin yapısı, onun anlamına girer ve köküyle bir bütün meydana getirir. Bu arada herhangi bir kalıp içinde ortaya çıkan düşünce okuyucuda değişik duygulara yol açacağından her zaman farklılık gösterecektir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; edebiyat herbirimize yaşadığımız dünyanın karşısında bir duygu ve düşünce evreni yaratmasını sağlayan ve bu evreni diğer nesnelere dünyasından çok daha canlı ve ilginç kılan bir sanat dalıdır.

EDEBİYAT KARŞISINDA SİNEMA SANATI

Edebiyat ve sinema etkiledikleri insanlar veya ulaşmak istedikleri kitleler bakımından da bazı yönleriyle ortak bazı yönleriyle

le farklı tavırlar içinde gözükmektedirler. İnsanı kendine çekme açısından edebiyatın bireyselliği yanında sinemanın kiteselliği ağır basar. İnsanın edebiyatla ilişkisini kuran eylem büyük çapta okumadır. Halk edebiyatında dinleme de önemli bir yer tutarsa da günümüzün gelişen kitle haberleşme araçları karşısında halk ozanları da artık on, onbeş kişi olan köy odalarını değil, milyonların izlediği televizyon ekranlarını yeğlemektedirler.

Buradan çıkan sonuç, insanların okumadan çok görmeye daha fazla önem vermeleri görsel sanat dallarına diğerlerinden fazla ilgi göstermeleridir. İşte, sinema herşeyden önce göze, kulağa bağlı bir sanat dalı olması nedeniyle kitleleri kendine kolaylıkla çekebilmektedir. Diğer yandan sinema kendisine bağladığı insanların sınıfsal özellikleri açısından titiz bir ayırımca kimliğiyle ortaya çıkmaz, başka deyişle kitaplardaki edebi yapıtlar kendilerine uzanan ellerde belli bir kültürel yeterlilik düzeyi ararken, sinema salonlarının bilet gişeleriyle sinema yapıtlarına yer veren televizyon ekranları insanlarda bu tür bir yeterlilik koşulu aramamaktadır. Daha hoşgörülü bir davranış içindedirler.

Ancak, burada hemen belirtmek gerekirse edebiyatın sinemayı besleyen geleneksel bir sanat dalı olarak onun kanalından kitlelere ulaşma olanağını da elde ettiğini unutmamak gerekir. Daha öncede belirttiğim gibi sinema tek öğeli değil, başta edebiyat olmak üzere diğer sanat dallarını da yapısında toplayan çok bileşenli bir sanattır.

Bu özelliği nedeniyle ki, sinema günümüz edebiyatçılarını kendi yapısına uygun eserler vermeye özendirilmektedir.

Günümüzde artık sinema sanatının etkinliği ile bir okuyucunun belki aylarca okuyarak bitireceği romanlar bazen bir kaç saat ya da bir kaç haftalık sinema ya da televizyon filmleri ile kendisine izlettirilebilmektedir. Burdan anlaşılmaktadır ki sinema etkili teknolojisi ile insanın edebiyata vereceği zamanı kısaltmakta onun okuma çekingenliği ya da sıkıntısını izleme kolaylığı ve çöşküsüne çevirmektedir.

S O N U Ç

Sinema ve edebiyat ilişkisi üzerinde oldukça genel sayılabilecek bu düşüncelerimizi bir sonuca bağlamak istersek görürüz ki

edebiyat sinemanın taşıdığı sanat içeriğinde en önemli rolü oynamaktadır. Öyleki, yazınsal özden yoksun sinemanın bizce sanat merdiveninde değil yedinci basamağı ne gibi bir yeri olacağı da tartışma götürülecektir. Bu gün sinema, biçim görünümü ve de tekniğini bir bakıma televizyona bırakmaktadır. Ancak televizyon «video sanatı» denilen kendine özgü yeni bir görüntü sanatıyla sinema perdesi karşısında ekrana yeni bir güç, yeni bir sanat gücü olanağı da vermektedir. Kuşkusuz, televizyonun yarattığı bu yeni sanat dalının geleneksel sinema sanatının üzerinde bir etkinliği elde edeceği pek düşünülemez. Çünkü, sinema bir bakıma insanın kendisi demek olan edebiyatla ilişkisini beyaz perdenin yerini alan ekranlarda da sürdürmek durumunda kalacağından sanat merdivenindeki yedinci basamağını başka bir sanat dalına bırakmayacak, şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de edebiyatla olan ortak yaşamını çok sıkı bir ilişki ağı içinde sürdürecektir.